

JAARBOEK

VAN HET

KONINKLIJK NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP

VOOR

MUNT- EN PENNINGKUNDE

ONDER DE ZINSPREUK

„Concordia res parvae crescunt”

TE

AMSTERDAM



IX. 1922.

AMSTERDAM

JOHANNES MÜLLER

1922.

De Victoriatus.



Behalve den denarius, den quinarius en den sestertius, welke munten wij behandelden in het vorig *Jaarboek*, zagen de Romeinen nu ook — weliswaar slechts gedurende beperkten tijd — een vierde zilvermunt en wel eene, die in hun muntsysteem eene eigenaardige en onafhankelijke plaats innam, met den denarius en zijn onderdeelen dan ook in geen enkel verband stond. Wij bedoelen den «Victoriatus».

PLINIUS ¹⁾ zegt van zijn oorsprong:

De munt, die thans Victoriatus heet, werd ingevolge de *lex CLODIA* geslagen; te voren gold deze uit het Illyrische ingevoerde munt slechts als waar; men stempelde eene Victoria daarop en vandaar ook de naam.

Dus is, volgens de Romeinsche traditie, die ook in deze weer bezijden de waarheid is, de Victoriatus een geldstuk, dat uit Illyria te Rome is geïmporteerd, waar het oorspronkelijk alleen handelswaarde zou hebben gehad.

Beschouwen wij eerst het stuk zelf. Het type op de keerzijde verklaart voldoende zijn naam: Victoria eene trophee bekransend en ROMA, terwijl de voorzijde

¹⁾ *Historia naturalis*, XXXIII. 3, 13.

een gelauwerden Jupiterkop vertoont. Een waarde-teeken ontbreekt ¹⁾. De Jupiterkop is blijkbaar eene nabootsing van dien op den semis ²⁾. Eene Victoria eene trophee bekransend zien wij het eerst op munten met den beeldenaar van SELEUKOS I NIKATOR, koning van Syria ³⁾; ook vinden wij haar op het geld van AGATHOKLES van Syrakuse uit de jaren 310—304 vóór Chr. ⁴⁾. Op onze munt zou de trophee eene herinnering kunnen zijn aan de in den jare 229 op Kerkyra en Illyricum behaalde overwinning ⁵⁾. Hierop komen wij zoo dadelijk terug.

Het gewicht van deze nieuwe munt was bij haar verschijnen 3 scrupels, $3 \times 1,137 \text{ gram} = 3,411 \text{ gram} = \frac{1}{96}$ Nieuw-Romeinsch pond of $\frac{3}{4}$ van den primitieven denarius. Behalve de Victoriatus werd ook de dubbele en de halve gemunt ⁶⁾. Hun type is hetzelfde; hun theoretisch gewicht respectievelijk 6,822 en 1,705 gram.

De eerste uitgifte van den Victoriatus moet spoedig na de eerste uitgifte van den denarius (269—268 vóór Chr.) hebben plaats gehad en wel gedurende den tijd dat deze 4 scrupels ($4 \times 1,137 \text{ gram} = 4,548 \text{ gram}$) woog ⁷⁾. MOMMSEN-BLACAS ⁸⁾ plaatsen de invoering,

¹⁾ H. A. GRUEBER, *Coins of the Roman republic in the British Museum*, I, 36—37; nos 295—299; pl. XIII. 8.

²⁾ H. J. SCHARP, *Overzicht van het Romeinsche muntwezen vóór de invoering van den denarius*, 1917, 17.

³⁾ HEAD, *Historia numorum*, fig. 332.

⁴⁾ Aldaar. fig. 105.

⁵⁾ GRUEBER. I, 36—37, aant. 3.

⁶⁾ Aldaar, II, 179, 199, 591.

⁷⁾ *Saarboek*, VIII, 1921, 9.

⁸⁾ TH. MOMMSEN, *Histoire de la monnaie romaine, traduite de l'allemand par le duc DE BLACAS et publiées par J. DE WITTE*, II, 86.

zonder aarzeling, vóór het jaar 217 vóór Chr.; Baron d'Ailly¹⁾ geloof, dat de eerste uitgifte in 228 plaats had.

Zoowel de dubbele als de halve Victoriatus zijn van groote zeldzaamheid, in het bijzonder de dubbele, waarvan slechts één exemplaar bekend is. Het bevindt zich in de AILLY-collectie van het Cabinet de France, in de Bibliothèque nationale te Parijs²⁾ en zou te Tortosa in Spanje gevonden zijn, alhoewel Graaf De SALIS noteerde, dat het stuk zich bevond onder de ruim 680 munten tellende in 1618 gedane vondst bij Cazlona³⁾. De halve Victoriatus schijnt plaatselijk te

¹⁾ *Recherches sur la monnaie romaine*, II, 94.

PIERRE PHILIPPE BOURLIER, Baron d'Ailly, verzamelde sedert omstreeks 1835, met grooten ijver, munten van de Romeinsche Republiek en bezat daarvan bij zijnen dood, 16 April 1877, 17348 stuks, die hij aan het Cabinet de France legateerde, *Revue Numismatique* 1874, pp. 474--476. Zijn groot, helaas onvoltooid werk, *Recherches sur la monnaie romaine*, verscheen te Lyon in de jaren 1864—1869, in 4 quartobanden met 113 platen, en behandelt alle tot omstreeks 200 vóór Chr. geslagen munten aan de hand van een studiemateriaal, zooals vóór zijn tijd nog nimmer bijeengebracht was. De platen, gegraveerd door L. DARDEL zijn voortreffelijk. Op meesterlijke wijze vereenigde hij de munten in bij elkaar behorende series. Toch heeft zijn werk in monetologische kringen niet die belangstelling getrokken, die het wel verdiend had.

In hoofdzaak hebben 's mans totaal onhoudbare chronologische stellingen daaraan wel schuld gehad, want die raken eenvoudig kant noch wal. Zoo b.v. laat hij de primitieve libralsche prorasie beginnen in het jaar 578 vóór Chr.! Maar dit daargelaten: om zijn prachtige afbeeldingen, zijn uitmuntende, ja bewonderenswaardige muntbeschrijvingen en niet het minst om zijne gewichtlijsten, blijft het een voortreffelijk werk, waarin ieder, die zich voor Rome's munten en muntwezen interesseert, goed thuis behoort te zijn.

²⁾ AILLY, *Recherches*, II¹, 101—103, pl. LIII, 5 (22 mM., 6,37 gr.); E. BABELON, *Monnaies de la république romaine*. I. 41.

³⁾ GRUEBER, I, intr. XLVIII, 37 note, 190; II, 594, app. — Cazlona is het oude Castulo in Hispania Tarraconensis, zoo herhaaldelijk genoemd in de geschiedenis der Punische oorlogen.

zijn gemunt en niet in Rome zelf ¹⁾. Van monetologisch standpunt bezien is dus de beteekenis van veelvoud en onderdeel uiterst gering.

De Victoriatus werd niet beschouwd als een onderdeel van den denarius, doch als eene zelfstandige eenheid; de halve Victoriatus werd dus ook gemerkt met de letter S, op dezelfde wijze als de semis of halve as gemerkt was ²⁾. En wat nog meer zegt: van een zuiver Romeinsch standpunt, werd hij ook niet als eene gewone munt beschouwd. Het is het eenige stuk, uit dezen tijd, *niet* van een waardemerk voorzien. De meeste monetologen zijn dan ook eenstemmig van meening, dat, alhoewel de Victoriatus handelswaarde had, hij *geen* wettig betaalmiddel was. Had iemand eene schuldvordering, groot 300 denarii, dan kon men hem dwingen 600 quinarii of 1200 sestertii aan te nemen, maar niet 400 Victoriati ³⁾. Hoe kwam dit?

HILL ⁴⁾ is van meening, dat dit zijn oorzaak vond in de omstandigheid, dat de Victoriatus de plaats innam van de Campaansche drachme, de helft van de Quadrigaat-didrachme ⁵⁾ (de drachme werd niet meer aangemunt), die nog tot bijna in het einde der eeuw werd geslagen. De Victoriatus nu had hetzelfde gewicht als de drachme, die hij opvolgde en werd vervaardigd in alle locale Romeinsche munthuizen als Luceria,

¹⁾ GRUEBER, II, 149.

²⁾ HAEBERLIN, *Die jüngste etruskische und die älteste römische Goldprägung* in (Berliner) *Zeitschrift für Numismatik*, XXVI (1907), 238; GRUEBER, II, 199.

³⁾ MOMMSEN-BLACAS, II, 87.

⁴⁾ *Historical Roman coins*, 36.

⁵⁾ Zie ons *Overzicht*, 1917, 37, 38.

Teanum, Canusium, Kerkyra, Vibo, Croton en nog eenige andere niet met zekerheid aan te duiden ¹⁾. Hij woog ook evenveel als sommige munten van belangrijke handeldrijvende steden in Illyricum ²⁾, munten niet onwaarschijnlijk van Aziatischen oorsprong.

Gedurende de derde eeuw vóór Chr. bracht dit land eene groote hoeveelheid zilvermunten voort, geslagen door Apollonia en Dyrrhachium, welke munten circuleerden op alle markten langs de Adriatische zee en zelfs doordrongen in Italië en in Rome, waar zij wegens de zuiverheid van haar metaal gaarne bij alle handels-transacties werden aangenomen.

Zeer bekend zijn de munten van de Kerkyrische kolonie Apollonia: Vz. koe en kalf. Kz. de z.g.n. tuin van Alkinoös, uit de jaren 229—100 vóór Chr. ³⁾ alsmede munten met hetzelfde type van de Dyrrhachii ⁴⁾, alle met een gemiddeld gewicht van 3,36 gram of nagenoeg 3 scrupels van het Romeinsche zilverpond = $\frac{3}{4}$ denarius. Of nu onze Victoriati dan wel de Illyrische munten van dezen standaard het eerst ten tooneele verschenen, weten wij niet. In ieder geval wijst de uniformiteit van systeem op de belangrijkheid der handelsbetrekkingen tusschen Italië en de Illyrische kust. Maar Rome's invloed kan ook worden aangetoond door andere feiten: De laatste zilvermunten van Tarentum — drachmen met de oude didrachmentypen en wegende 3,46 gram — zijn geslagen volgens den Ro-

¹⁾ GRUEBER, II, 181—201.

²⁾ B. BORGHESI, *Oeuvres complètes*, II, 283 en vlg.

³⁾ *British Museum Catalogue: Thessaly*, pl. XII. 3.

⁴⁾ *British Museum Guide*, pl. 65, 11, 12.

meinschen zesscrupelvoet ¹⁾). Een groote handelsstad als Massalia acht het wenschelijk haar muntvoet in overeenstemming te brengen met de Romeinsch-Campaansche drachme van 3 scrupel ²⁾).

Toen in 244 vóór Chr. Brundisium werd gesticht, was de heerschappij van Rome over de oostkust van Italië gevestigd. Later toen de Adriatische zee beheerscht werd door Illyrische zeeschuimers, deden de in het nauw gebrachte Grieksche nederzettingen aan de Adriatische zee de meest krachtigé verzoeken aan Rome om steun tegen dit groote kwaad. Rome gaf hieraan onmiddellijk gehoor. Een Romeinsche vloot met een landingsleger aan boord trok in 229 tot bijstand van Apollonia uit. De piraten werden geheel overwonnen en hunne sterkten geslecht. Het gebied der heerschers over Skodra werd, ingevolge de met Rome gesloten overeenkomst, zeer ingekrompen. Kerkyra werd in bezit genomen. Een groot deel van de Illyrische en Dalmatische kust, met verschillende Grieksche steden in dit gebied, werden feitelijk onder Romeinsch gezag gebracht, dan wel onder Rome's invloed, door middel van een verbond.

De uitroeiing van de Illyrische zeerooverij en de aanwas van gebied brachten met zich eene toename van handelsbetrekkingen tusschen Italië en Griekenland, en voor beider gemak zond Rome nu eene nieuwe munt in omloop, die buiten Italië tegelijk met de Illyrische drachme kon circuleeren. Dat was onze Vic-

¹⁾ A. W. HANDS, *Coins of Magna Graecia*, 1909, 32.

²⁾ B. V. HEAD, *Historia numorum*, 1911, 7.

toriatius. De Victoria eene trophee bekransend zou dus — wij merken het hiervoren reeds op — eene herinnering kunnen zijn aan de overwinning over TEUTA, de Illyrische koningin, die haar zeeschuimende onderdanen altijd de vrije hand had gelaten.

Dit was, wat aangaat den oorsprong van onze munt, de meening van BORGHESI ¹⁾, welke theorie uitvoerig werd verdedigd door MOMMSEN ²⁾. Algemeen bijval vond zij niet in monetologische kringen. De ontdekking van eenen dubbelen Victoriatus in Spanje ³⁾ en de vermeende archaische stijl van sommige Victoriaten bracht ZOBEL DE ZANGRONIZ ⁴⁾ tot de veronderstelling, dat de munt in quaestie niet van Illyrischen oorsprong was en dat zij reeds omloop had vóór de bewuste gebeurtenissen van 229 vóór Chr. Aangezien het gewicht van den Victoriatus, 3 scrupel = 3,41 gram, ook het gewicht is van de Romeinsch-Campaansche drachme met baardeloozen Januskop en Jupiter in een quadriga ⁵⁾, meende ZOBEL, dat hij van Campaanschen oorsprong was en dat hij geslagen was om omloop te hebben in Italië, alvorens hij gebruikt werd voor handelstransacties met het buitenland. Hij vestigde ook de aandacht op de overeenkomst in het type van den Victoriatus met dat van de bronzen munten, die te Capua werden geslagen ⁶⁾. Hij meende, dat de

¹⁾ *Oeuvres complètes*, II, 283—289.

²⁾ MOMMSEN-BLACAS, II, 85—103.

³⁾ Zie hiervoor, bladz. 72.

⁴⁾ In MOMMSEN-BLACAS, II, 104—107.

⁵⁾ GRUEBER, II, 132—135, pl. LXXIV—LXXV; zie ons *Overzicht*, 1917, 37—38.

⁶⁾ A. W. HANDS, *Italo-Greek coins of Southern Italy*, 1912, 31—36; *Berlin, Beschreibung der antiken Münzen*, III¹, 1894, 82—87.

overeenkomst in gewicht met de Illyrische drachme slechts toevallig en niet opzettelijk was.

De Victoriatus maakte in elk geval geen deel uit van het muntsysteem van het eigenlijke Romeinsche rijk, maar werd door Rome in omloop gebracht, vóór zij besloot van den denarius een wereldmunt te maken. Toen zij zich daartoe in staat achtte, schafte zij den Victoriatus, die trouwens sedert 172 vóór Chr. al niet meer geslagen was, af, alhoewel het type daarvan bleef voortleven in den nieuwen quinarius of halven denarius. Dit geschiedde in of omstreeks het jaar 104 vóór Chr., door de lex CLODIA, op welke wet wij later hopen terug te komen.

Vermelden wij nog, dat toen in 217 vóór Chr. als een gevolg van de tegenslagen in den strijd met Karthago de lex FLAMINIA den sextantairen as ¹⁾ verving door den uncialen en de denarius van $\frac{1}{72}$ pond (4,55 gram) daalde tot $\frac{1}{84}$ pond (3,90 gram = $3\frac{1}{3}$ scrupel), het gewicht van den Victoriatus naar evenredigheid verminderde van omstreeks 3,41 gram tot omstreeks 2,91 gram. Deze reductie schijnt echter op zijn circulatie geen slechte uitwerking te hebben gehad, daar het zich laat aanzien, dat de Illyrische drachme tegelijkertijd in gewicht is gedaald en nu gelijkwaardig werd aan de drachme van het Achaëisch Verbond, de munt, die den grootsten omloop had in den Peloponnesos.

Amsterdam.

H. J. SCHARP.

¹⁾ *Jaarboek*, VIII, 1921, 9.